

## KİLİTBAHİR KALESİ

Yusuf ACIOĞLU

Kilitbahir Kalesi, Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasında, Çanakkale şehrinin eski adıyla Kale-i Sultaniye'nin karşı kıyısında/Rumeli yakasında Malaz Tepe'nin eteklerinde yer almaktadır.

Yapının inşa kitabesi günümüze ulaşmamakla birlikte tarihi kaynaklar ve yapı ile ilgili çalışmalar, kalenin İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından 1462-1463 yıllarında, Yakup Paşa'nın sorumluluğunda yaptırıldığını ortaya koymaktadır (Bkz. Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) maddesi). Kalenin yedi katlı ana kulesinden alınan ahşap hatıl parçaları üzerinde yapılan yaş tespitleri de bu tarihleri vermektedir. Kale, Çanakkale Boğazı'nı kontrol altına almak ve buradan İstanbul'a gelecek tehlikelere engel olmak amacıyla Kale-i Sultaniye ile birlikte karşılıklı olarak yapılmıştır.

Piri Reis, kale ilk yapıldığında boğazdan geçen gemilerin buraya uğrayarak vergilerini ödediklerini bu nedenle kaleye "Bahri Kilid" isminin verildiğini belirtir. O dönemde boğazın en dar noktasında karşılıklı olarak iki kalenin yapılması adeta kilit görevi görmüş ve boğaz geçişi mümkün kılınmamıştır. Bu nedenle kale, denizin kilidi anlamına gelen "Kilidü'l-Bahr" olarak anılmıştır. Günümüzde ise "Kilitbahir" olarak ifade edilmektedir.

Kalenin mimarı tam olarak bilinmemektedir. Ancak kale ile ilgili çalışmalar mimarının Rumeli Hisarı'nın mimarı Mimar Muslihiddin veya Mimar Murad olabileceğini iddia etmişlerdir. Bu iki mimardan birisinin kaleyi inşa etmesi olasılık dahilindedir (Bkz. Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) maddesi).

Kale, Kanûnî devrinde onarım görmüştür. Bu onarım sırasında kalenin güneyinde dış surun devamını niteliğinde ikinci bir avlu inşa edilmiştir. Avlunun ucuna ise bir kule yapılmıştır. Bugün Kanûnî Kulesi (Sarı Kule) adıyla bilinen kulenin kapısı üzerinde kitabesi yer almaktadır. Sülüs hat ile yazılan kitabe şu şekildedir;

*"Kilidü'l-bahre ki alâ kulle oldı  
Frengistân döndi cây-ı bûme  
Felekden rûh-i kudî dedi târih  
Zihî kufl-ı der oldı bahr-i Rûma  
948"*

Kitabeye göre kalede yapılan ikinci avlu ve kulenin, yapıya Hicri 948 / Miladi 1541-1542 tarihinde eklendiği anlaşılmaktadır. Kalenin bilinen ilk onarımı da bu tarihlerde yapılmıştır.

Yapının onarımına ilişkin ikinci bir kitabe, dış surun kuzeyinde yer alan geç devir kapısı üzerinde bulunmakta idi. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin gördüğü ve kaleme aldığı kitabe maalesef günümüze ulaşmamıştır. Bu kitabenin metni ise şu şekildedir;

*"İşbu kışla Gazî Abdülhamîd  
Hân-ı Sâni Hazretlerinin*

*Asr-ı Hümâyûnlarında kaimen  
tadîl ve tamîr olunmuşdur sene  
1311"*

Kitabeye göre kale, II. Abdülhamid döneminde, Hicri 1311 / Miladi 1893-1894 tarihinde bakım ve onarım görmüştür. Bu onarım sırasında kitabenin bulunduğu kapının eklendiği ve kalenin güneyinde bulunan Namazgah Tabyasının da eksiklerinin tamamlanmış olduğu düşünülmektedir.

Bu iki kitabenin dışında yine ilk olarak Ekrem Hakkı Ayverdi'nin gördüğü ve kaleme aldığı bugün de hala kalenin içerisinde bağımsız olarak yerde duran bir kitabe bulunmaktadır. Ayverdi'nin bir çeşmeye ait olduğunu düşündüğü kitabenin metni şu şekildedir;

*"Amel-i Pehlivan Mehmed  
bende-i*

*Sultan Bâyezîd fî semâne ve  
tis'ine ve semane ve mie"*

Hicri 898 / Miladi 1492-1493 tarihli kitabenin nereye ve hangi yapıya ait olduğuna dair bir bilgi yoktur. Başka bir yerden getirilip kaleye konmuş olması da muhtemeldir.

Birinci Dünya Savaşında da kullanılan ve hasar alan kale, zaman içerisinde bakımsız kalmıştır. 1960'lı yıllarda onarılan kale, sırasıyla 2001, 2005 ve 2011-2013 yılları arasında tekrar restore edilmiştir. 2015 yılında ise teşhir-tanzim projesi başlatılarak 2018 yılında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı

bünyesinde “Kale Müze” olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Kale, üç yapraklı yonca planı ile Osmanlı kaleleri içinde özel bir yere sahiptir. Yapı bir dış sur, bunun çevrelediği iç sur ve ana kule ile birlikte Kanuni döneminde eklenen ikinci avlu ve daire planlı bir kuleden oluşmaktadır. Surun dışı ise bir hendekle çevrelenerek kuvvetlendirilmiştir.

Kaleye giriş surların kuzey ve güney tarafındaki kapılardan sağlanmaktadır. Ana kule iç surun tam ortasında, ikinci avlu ve daire planlı kule kalenin güneyinde yer almaktadır. Bunun dışında iç sur içinde ana kapı girişinde ve batıdaki yonca yaprağında sonradan eklendiği anlaşılan ve işlevi bilinmeyen dikdörtgen planlı birer bina daha bulunmaktadır.

Kalede, inşa malzemesi olarak; moloz taş, kaba yonu taş ve kesme taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır.

Kalenin dış surunun doğu duvarı dışındakiler sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Altında kemer açıklıkları olduğu düşünülen doğu duvarı tamamen yıkılmıştır. Dış surun iç suru kuşatan güney, kuzey ve batı duvarları seğirdim yeri ile mazgalı parapete sahiptir. Hisarpeçe niteliğinde olan dış surda seğirdim yerlerine batı ve güneyde yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır. Dış sur yaklaşık 2,5 metre kalınlıkta, 7 metre yüksekliktedir. Tek kat olarak düzenlenen kuleler sura göre 1,5 metre daha yüksek tutulmuştur. Bunların beşi dıştan beşgen,

dördü ise üçgen biçimlidir. Dış suru 10-12 metre genişliğindeki bir hendek kuşatır. Dış sura hendek üzerine atılan bugün mevcut olmayan ahşap köprülerle geçilmektedir. Bu köprüler ve açıldıkları kapıların biri kuzeybatıda diğeri ise güneydoğuda yer almaktadır.

İç sur, üç bölümden oluşmaktadır. Bunların arası sonradan eklendiğini düşündüğümüz mazgalı duvarlarla kapatılmış ve birer kapı ile birbiri arasında geçiş sağlanmıştır. İç surun dış yüzünde duvar üzerinde iki sıra halinde tuğlaların farklı dizilmesi ile oluşturulmuş meander tezyinatı görülür. Bunun dışında yine duvarlar üzerinde etrafı tuğla ile kuşatılmış mermer çivi başları yer almaktadır. Bu çivi başlarından kuzeybatıdaki üzerinde “*Ya Hannan, Ya Menan, Ya Dayyan*” şeklinde Esmâ-i Hüsnâ yazıları bulunmaktadır. Bunların dışında devşirme birçok malzemede dikkati çekmektedir. Yapının doğuda ve kuzeybatıda yer alan iki kapısı bulunmaktadır. Kuzeybatıda, hendekten gelen kapının karşısında olan kapı sonradan kapatılmıştır. Bu yüzden bugün iç sura sadece doğuda yer alan kapıdan giriş yapılabilmektedir. Kapı sivri kemerli bir niş içerisine alınmış basık kemerlidir. Kapıdan çapraz tonozlu ara mekana geçilir. Bu mekanın iki yanında sivri kemerli çapraz tonoz örtülü nöbetçilerin durması için yapılmış birer niş yer almaktadır. Ara mekandan basık kemerli bir kapı ile iç avluya geçilmektedir. İç sur, seğirdim yeri ve dışa doğru genişleyen mazgalı barbataya sahiptir. Mazgalların üzeri sonradan

yuvarlatılmıştır. Fatih döneminde bulunmayan bu uygulamanın 19. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. İç surun duvarları yaklaşık 7 metre kalınlıkta ve 20 metre yüksekliktedir.

Ana kule, üçgen biçiminde olup yedi katlıdır. Birinci ve ikinci katta ikişer, üçüncü katta bir, dördü ve beşinci katta ise ikişer oda bulunmaktadır. Yapının duvarları yaklaşık 4 metre kalınlıkta ve 30 metre yükseklikte olup zemininde bir de sarnıç bulunmaktadır.

İkinci avlu, kabaca bir üçgen şeklindedir. Doğu ve batı suru kalenin güney suruna bitişmiştir. Her iki surda mazgalı barbata ile seğirdim yerine sahiptir. Doğu duvarının altında sekiz adet kemer açıklığı bulunur. Surların duvar kalınlığı ve yüksekliği dış surla aynıdır. Batıda yer alan iki kulesi yine duvarlara göre biraz yüksek tutulmuş olup, dört köşelidir. Güney köşede yer alan Kanuni Kulesi ise 8,5 metre çapında daire planlıdır. Tek katlı olarak düzenlenmiştir. Kuleye kuzeyde yer alan taş merdivenle çıkılır. Yine kuzeyde yer alan basık kemerli niş içerisine alınan basık kemerli bir kapı ile yapıya girilmektedir. Kapı üzerinde kitabe yer alır. Kulenin içerisinde dışa açılan yedi adet sivri kemerli mazgal pencere, teras katında ise sekiz adet dışa doğru genişleyen mazgal açıklık bulunmaktadır.

#### Kaynakça

- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale’deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart

Üniversitesi, Sosyal Bilimler  
Enstitüsü, Çanakkale 2013.

- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale’deki Osmanlı Kaleleri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı. 2015, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, 2015, Sayı:19; 93-122.
- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale Boğazı ve Çevresinde Bulunan Kale ve Tabyalar”, 3000 Yıllık Mücadele: Truva’dan Gelibolu’ya Çanakkale. İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, 2019.
- Acioğlu, Yusuf. “Çanakkale Boğazı’ndaki Osmanlı Savunma Yapıları” Eskiçağdan Günümüze Çanakkale Muharebe Alanı. İstanbul: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Mimarisi*. C.III-IV, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1953.
- Evliya Çelebi. *Seyahatname*. C.VIII, Haz. Zuhuri Danışman. İstanbul: 1971.
- Eyice, Semavi. “Kilitbahir Kalesi”. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C.XXVIII; 22-23.
- Kritovulus. *İstanbul’un Fethi*. Çev. Karolidi, Haz. Muzaffer Gökman. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967.
- Kuniholm, Peter. *Dendrochronologically Dated Otoman Monuments*. New York: Plenum Publishers, 2000.
- Piri Reis. *Kitab-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*. Çev. Yavuz Senemoğlu, Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973.
- Tursun Bey. *Tarih-i Ebü’l Feth*. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1974.
- Utkular, İsmail. “Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri”. (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul 1954.
- Uysal, Ali Osman. “Kilitbahir (Kilidü’l-Bahr)’de Tarihi Doku ve İki Hamam”. Çanakkale İli

Değerleri Sempozyumları: Eceabat  
Değerleri Sempozyumu, Çanakkale,  
2008, s.53-75.

#### Atıf

Acioğlu, Yusuf. “Kilitbahir Kalesi”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2025.

Yusuf Acioğlu, “Kilitbahir Kalesi”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2025.